

POLSKIE TOWARZYSTWO OCHRONY PTAKÓW

Sekretariat PTO; ul. Ciepła 17; 15-471 Białystok

tel./fax. 0856642255; tel.0856754862; e-mail.: sekretariat@ptop.org.pl

Dotyczy: Zmiany statusu ochronnego gawrona *Corvus frugilegus*

W związku z trwającymi pracami nad nowym rozporządzeniem w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, na skutek wejścia w życie ustawa z 13 lipca 2012 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r. poz. 985), Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków pragnie przedstawić analizę aktualnej sytuacji populacji gawrona w Polsce. Z wszelkich dostępnych danych wynika, że gatunek ten zasługuje na podniesienie jego statusu ochronnego z ochrony częściowej na ścisłą (Zbryt 2012).

Status ochronny gawrona kilkakrotnie ulegał zmianom na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. Do 1994 r. był gatunkiem niepodlegającym żadnej ochronie, mimo obowiązywania od 1952 r. dwóch rozporządzeń regulujących ochronę gatunkową. W połowie lat 90. XX w. (Rozporządzenie 1995a) został objęty ochroną w okresie od 15 marca do 30 czerwca – nie różnicowano wówczas statusów ochronnych na częściowe i ścisłe. Wraz z wejściem w życie kolejnego aktu wykonawczego do ustawy (Rozporządzenie 2001) gawron znalazł się na liście gatunków objętych ochroną ścisłą (podobnie zresztą jak kilka innych krukowatych Corvidae, tj., sójka *Garrulus glandarius*, kawka *Corvus monedula*, kruk *Corvus corax*), ale dokładnie 3 lata później został z niej wykreślony (Rozporządzenie 2004) i ponownie otrzymał status gatunku objętego ochroną częściową. Niestety, sytuacja ta nie uległa zmianie w czasie wejścia w życie aktualnie obowiązujących przepisów (Rozporządzenie 2011). Jednak wszystkie aktualnie dostępne dane wskazują jednoznacznie, że zasługuje on na włączenie na listę gatunków ściśle chronionych.

Większość prac poświęconych gawronowi skupia się na śledzeniu zmian liczebności, biologii i ekologii gatunku. Właściwie nie podejmowany jest temat ochrony prawnej gatunku (Jakubiec 2005). W świetle dostępnych badań okazuje się, że należy położyć większy nacisk na ten aspekt. Gawron, jako jeden z ważnych składników różnorodności biologicznej, szczególnie agrocenoz, w pierwszej kolejności zasługuje na właściwą ochronę, począwszy od elementów prawnych na ochronie czynnej kończąc. O ile ten ostatni element nie jest jeszcze wymagany, o tyle pierwszy z nich zasługuje na zainteresowanie i podjęcie stosownych kroków. Konfrontując stan populacji

gawrona z innymi gatunkami, które objęto ścisłą ochroną gatunkową, takimi jak np., lerka *Lullula arborea*, skowronek *Alauda arvensis*, kopciuszek *Phoenicurus ochrorus*, śpiewak *Turdus philomelos*, paszkoć *Turdus viscivorus*, potrzesek *Emberiza calandra*, u których w pierwszej dekadzie XXI w. odnotowano wzrostowe trendy liczebności populacji (Kuczyński, Chylarecki 2012), należy stwierdzić bez wątpienia, że również on zasługuje aktualnie na najwyższy status ochronny gwarantowany przez krajowe ustawodawstwo.

Europejską populację lęgową gawrona szacuje się na grubo ponad 10 000 000 par (BirdLife International 2004), natomiast w Polsce na 300-500 tys. par. (Hordowski 2009; Jakubiec 2005; Neubauer i in. 2011). Dane dla całej Europy i Polski (BirdLife International 2004; BirdLife International 2012) oraz regionalne cenzusy prowadzone w wielu rejonach kraju, np. na Pobrzeżu Koszalińskim (Antczak 2005), Śląsku (Czapulak, Betleja 2002; Orłowski, Czapulak 2007), Lubelszczyźnie (Biaduń, Wójciak 2005), Ziemi Przemyskiej (Hordowski 2009), Wysoczyźnie Siedleckiej (Kasprzykowski 2005), Podhalu i Kotlinie Żywieckiej (Jakubiec, Cichocki 2005), Ziemi Leszczyńskiej (Kuźniak i in. 2005; Tobółka i in. 2011), Równinie Bielskiej (Pugacewicz 2002), Podlasiu (Zboryt i in. 2013), potwierdzają postępujący spadek liczebności tego gatunku. Również dwa programy prowadzone przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska (Monitoring Flagowych Gatunków Ptaków oraz Monitoring Pospolitych Ptaków Lęgowych), wykazują postępujący spadek liczebności gawrona na obszarze całego kraju (Neubauer i in. 2011). Według danych z tych programów oraz kryteriów Światowej Unii Ochrony Zasobów Naturalnych (IUCN) gawron kwalifikuje się jako takson narażony na wyginięcie (VU – *vulnerable*) i należy do gatunków najsilniej zagrożonych w skali kraju. Poza tym wyniki MFGP wskazują, że w ciągu ostatnich 9 lat liczebność gawrona w Polsce spadała corocznie w średnim tempie około 3% (Neubauer i in. 2011). Lokalnie, np. na Wysoczyźnie Siedleckiej, spadek jest nawet większy niż dane ogólnopolskie i wynosi ok. 5% (Kasprzykowski 2005). Tylko nieliczne badania wskazują na jej względną stabilność (Jerzak, Piekarski 2005) lub niewielkie fluktuacje (Ptaszyk, Winiecki 2005). Poza tym wg przeprowadzonej przez Huntley'a i in. (2007) symulacji komputerowej, na skutek zachodzących zmian klimatycznych, pod koniec XXI w. nastąpi przesunięcie się zasięgu występowania gatunku w Europie w kierunku północnym i północno-wschodnim. Wówczas na terenie Polski gawron będzie zasiedlał tylko południową, środkową i wschodnią część kraju.

Dodatkowo w przypadku tego gatunku zachodzi zjawisko zanikania populacji gniazdujących na obszarach wiejskich i wzrostu liczby par lęgących się w miastach (Indykiewicz 2007; Jerzak, Piekarski 2005; Kasprzykowski 2001; Kuźniak i in. 2005; Tobółka i in. 2011; Tomiałojć, Stawar-

czyk 2003; Zbyryt, Polakowski 2012) Wyjątkiem są Warszawa i Wrocław, miasta w których nastąpił znaczny spadek liczebności i liczby kolonii z jednoczesnym wycofywaniem się ptaków z centrów na peryferia (Jakubiec 2005; Mazgajski 2001; Nowicki 2001, Tomiałojć 2009). Proces kolonizacji miast przez gawrona rozpoczął się prawie 100 lat temu, lecz obecnie zjawisko to nasila się. Niesie to ze sobą dodatkowe zagrożenie dla gatunku. Gawron generalnie jest ptakiem konfliktowym, negatywnie postrzeganym przez większość społeczeństwa, często uważanym za szkodnika i uciążliwego „sąsiada”. Powoduje to, że bardzo często podawany jest silnej antropopresji, tj. niszczone są jego kolonie lęgowe przed i w czasie sezonu lęgowego, ogławiane i wycinane drzewa gniazdowe, ptaki są płoszone na lęgowskich i zimowiskach (Antczak 2005; Dolata 2005; Jakubiec 2005). Wraz ze wzrostem liczby kolonii lęgowych na terenie miast wzrasta ich średnia wielkość (Orłowski, Czapulak 2007). Są one przez to bardziej stabilne i ważniejsze dla zachowania i trwałości populacji, jednak prowadzi to do ich większej uciążliwości dla mieszkańców. Przekłada to się niestety, najczęściej na zwiększone negatywne oddziaływanie ze strony ludzi. Dotyczy to szczególnie kolonii zlokalizowanych w centrach większych miast i w parkach. Wśród społeczeństwa może to powodować błędne wyobrażenie, że gawronów jest tak dużo, że nie mogą „pomieścić się” na terenach rolniczych, w związku z czym zaczynają masowo zasiedlać aglomeracje miejskie. Nic bardziej błędnego. Właśnie to zjawisko jest jednym z pierwszych mechanizmów w procesie spadku liczebności i zanikania populacji tego gatunku. Należy dodać, że prześladowanie przez człowieka należy do głównych czynników kształtujących lokalnie liczebność gawrona (Brenchley, Tahon 1997; Tomiałojć, Stawarczyk 2003).

Kolejnym, prawdopodobnie najważniejszym czynnikiem wpływającym na liczebność gawrona, jest struktura upraw rolnych i intensyfikacja rolnictwa. Niestety, obecnie na skutek szybko zachodzących zmian struktury użytkowania gruntów, np. popierania upraw rzepaku oraz późnego koszenia łąk (po 1 sierpnia) w ramach wymogów programów rolnośrodowiskowych, szczególnie tzw. „pakietu ptasiego” (pakiet 4 i 5), następuje zanikanie wielu kolonii lęgowych gawrona w kraju (Kuźniak i in. 2005; Tobółka i in. 2011, Zbyryt i in. 2013). Powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku w Polsce wzrosła w porównaniu do powierzchni zasiewów odnotowanej w powszechnym spisie rolnym w 2002 r. z 0,4 mln ha do ponad 0,9 mln ha (o 115,5%) w 2010 r. Poza tym łąki i pastwiska porośnięte wysoką trawą w okresie późnej wiosny, są jedną z głównych przyczyn spadku liczebności ptaków krukowatych krajobrazu rolniczego (Tomiałojć 2009). Programy rolnośrodowiskowe, których celem jest przede wszystkim zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i zachowanie różnorodności biologicznej, są jednym z elementów instrumentu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich

(PROW). Paradoksalnie, w niektórych przypadkach, mogą one wpływać na spadek liczebności niektórych gatunków. Do tego wszystkiego dochodzi zubożenie bazy żerowej i okresowe niedobory pokarmu na obszarach intensywnego rolnictwa (Kasprzykowski 2002; Orłowski i in. 2009). Prawdopodobnie w najbliższym czasie nie nastąpi poprawa tych czynników, w związku z tym spadek krajowej liczebności populacji gawrona będzie postępował.

Argument dotyczący szkodliwości gatunku już dawno się zdeprecjonował, a gawron uważany był za bardzo pożytecznego ptaka już od początku XIX w. (Hordowski 2009). Jako że jest on regulatorem liczebności populacji wielu gatunków zwierząt, potwierdzono, że jest to gatunek bardzo ważny w regulacji biocenotycznej agrocenoz (Pinowski 1968). Aktualnie brak jest jednoznacznych danych na temat uciążliwości gatunku w osiedlach ludzkich, dlatego aspekt ten wymaga podjęcia odpowiednich badań (Tryjanowski i in. 2009). Do tego czasu, stosując powszechną w prawie europejskim w dziedzinie ochrony przyrody zasadę ostrożności, należy dążyć do zapewnienia właściwej ochrony temu gatunkowi.

Niezwykle ważne jest, aby w najbliższym czasie doprowadzić do zmiany statusu ochronnego gawrona i dążyć do uświadomienia społeczeństwu zagrożeń, stanu jego populacji i znaczenia gatunku w przyrodzie. Ogromną rolę powinna odegrać tu edukacja przyrodnicza, zwłaszcza urzędników odpowiedzialnych za wydawanie odpustów od zakazów w stosunku do gatunków chronionych (aktualnie GDOŚ i RDOŚ), poza tym pracowników administracji państwowej i samorządowej wszystkich szczebli, zwłaszcza tych wskazanych jako organy ochrony przyrody w ustawie o ochronie przyrody (Ustawa 2004). Działanie to powinno objąć także księży, ponieważ nie jest czymś wyjątkowym niszczenie kolonii położonych przy kościołach i na cmentarzach. Za zmianą tą przemawia również pewna logika, otóż ochrona prawna powinna iść w parze ze stanem populacji, zagrożeniami przed jakimi stoi dany gatunek oraz jego znaczeniem dla środowiska. W przypadku gawrona, którego populacja podlega systematycznemu postępującemu spadkowi oraz narastającej antropopresji, jest to jak najbardziej uzasadnione. Historia zna wiele spektakularnych przykładów obejmowania niektórych gatunków ochroną prawną. Dotyczy to w szczególności cietrzewia *Tetrao tetrix* i głuszca *Tetrao urogallus*, które w 1995 r. znalazły się na liście gatunków objętych ochroną ścisłą (Rozporządzenie 1995a). Dodatkowo gatunki te wymagały ustalania stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania. Należy pokreślić, że jeszcze w 1994 r. były to gatunki łowne (Rozporządzenie 1995b, Ustawa 1959).

Biorąc pod uwagę przedstawioną powyżej argumentację, w nowym właśnie opracowywanym rozporządzeniu w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, gawron powinien znaleźć się wśród gatunków ściśle chronionych.

LITERATURA

- Antczak J. 2005. Populacja lęgowa gawrona *Corvus frugilegus* na Pobrzeżu Koszalińskim w latach 1986–2004. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 627–640.
- Biaduń W., Wójciak J. 2005. Atlas ptaków lęgowych Lubelszczyzny. Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne, Lublin. ss. 394–395.
- BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International. BirdLife Conservation Series No. 12.
- BirdLife International 2012. *Corvus frugilegus*. In: IUCN 2012. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2012.2. [www.iucnredlist.org]. (Stan na 02.12.12).
- Brenchley A., Tahon J. 1997. *Corvus frugilegus* – Rook. W: Hagemeijer W.J.M., Blair M.J. (eds). The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance, ss. 682–683. T&AD Poyser, London.
- Czapulak A., Betleja J. 2002. Liczebność i rozmieszczenie kolonii lęgowych gawrona *Corvus frugilegus* na Śląsku w latach 90. XX wieku. Ptaki Śląska 14: 5–25.
- Dolata P.T. 2005. Gawron *Corvus frugilegus* w Ostrowie Wielkopolskim i powiecie ostrowskim. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski, ss. 671–679. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- GUS 2010. Powszechny spis rolny 2010 – Raport z wyników.
- Hordowski J. 2009. Gawron *Corvus frugilegus* na Podkarpaciu. Monografia gatunku i znaczenie gospodarcze. Arbo-retum i Zakład Fizjografii, Bolestraszyce.
- Huntley B., Green R. E., Collingham Y., Willis S. G. 2007. A climatic atlas of European breeding birds. Durham, Sandy and Barcelona: Durham University, RSPB and Lynx Edicions.
- Indykiewicz P. 2007. Gawron *Corvus frugilegus* ...i inne krukowate. PM LOGO.
- Jakubiec J. 2005. Gawron *Corvus frugilegus* w Polsce – stan poznania, perspektywy badawcze. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.) Ptaki krukowate Polski, ss. 89–111. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Jakubiec Z., Cichocki W. 2005. Zmiany liczebności lęgowej populacji gawrona *Corvus frugilegus* w wybranych rejonach Karpat. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski, ss. 577–586. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Jerzak L., Piekarski R. 2005. Rozmieszczenie i liczebność kolonii gawrona *Corvus frugilegus* w województwie lubuskim w 2004 r. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski, ss. 599–611. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kasprzykowski Z. 2001. Liczebność populacji lęgowej gawrona *Corvus frugilegus* na Wysoczyźnie Siedleckiej. Kulon 6: 63–69.
- Kasprzykowski Z. 2002. Biologia rozrodu gawrona *Corvus frugilegus* w krajobrazie rolniczym wschodniej Polski. Not. Orn. 43: 219–227.
- Kasprzykowski Z. 2003. Habitat preferences of foraging Rooks *Corvus frugilegus* during the breeding period in the agricultural landscape of eastern Poland. Acta Ornithol. 38: 27–31.

- Kasprzykowski Z. 2005. Dynamika lęgowej populacji gawrona *Corvus frugilegus* w krajobrazie rolniczym Wysoczyzny Siedleckiej w latach 1998–2003. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski, ss. 655–663. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kuczyński L., Chylarecki P. 2012. Atlas pospolitych ptaków lęgowych Polski. Rozmieszczenie, wybiórczość siedliskowa, trendy. GIOŚ Warszawa.
- Kuźniak S., Lorek G., Maćkowiak S., Kosicki J.Z. 2005. Gawron *Corvus frugilegus* na Ziemi Leszczyńskiej. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski, ss. 641–654. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Mazgajski T.D. 2001. Zmiany wielkości kolonii gawrona (*Corvus frugilegus*) w Warszawie. W: Indykiewicz P., Barczak T., Kaczorowski G. (red.). Bioróżnorodność i ekologia populacji zwierzęcych w środowiskach zurbanizowanych. Wyd. NICE, Bydgoszcz, ss. 272–276.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Cenian Z., Chylarecki P., Archita B., Betleja J., Rohde Z., Wieloch M., Woźniak B., Zieliński P., Zielińska M. 2011. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2008–2009. Biuletyn Monitoringu Przyrody 8/1: 1–40.
- Nowicki W. 2001. Ptaki śródmieścia Warszawy. Wyd. Muzeum i Instytut Zoologii PAN.
- Orłowski G., Czapulak A. 2007. Different extinction risks of the breeding colonies of Rooks *Corvus frugilegus* in rural and urban areas of SW Poland. Acta Ornithologica. 42: 145–155.
- Orłowski G., Kasprzykowski Z., Zawada Z., Kopij G. 2009. Stomach content and grit ingestion by Rook *Corvus frugilegus* nestlings. Ornis Fennica 86: 00–00.
- Pinowski J. 1956. Gospodarcze znaczenie gawrona (*Corvus frugilegus* L.). Ekol. Pol., Ser. B, 2: 109–117.
- Ptaszyk J., Winiecki A. 2005. Gawron *Corvus frugilegus* w Wielkopolsce – liczebność populacji lęgowej i jej zmiany oraz wybrane elementy biologii i ekologii rozrodu. W: Jerzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.). Ptaki krukowate Polski, ss. 557–577. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Pugaczewicz E. 2002. Mniej gawronów na Równinie Bielskiej. Biuletyn Informacyjny PTO 3: 13–15.
- Rozporządzenie 1952. Rozporządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 4 listopada 1952 r. w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony zwierząt (Dz. U. z 1952 r. Nr 45, poz. 307, ze zm.).
- Rozporządzenie 1983. Rozporządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 30 grudnia 1983 r. w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony zwierząt (Dz. U. 1984 r. Nr 2, poz. 11).
- Rozporządzenie 1995a. Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 6 stycznia 1995 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 1995 r. Nr 13, poz. 61, ze zm.).
- Rozporządzenie 1995b. Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 30 stycznia 1995 r. w sprawie uznania niektórych gatunków dzikich zwierząt za łowne oraz wyłączenia niektórych gatunków ze spisu dzikich zwierząt łownych (Dz. U. z 1995 r. Nr 11, poz. 50)
- Rozporządzenie 2001. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 26 września 2001 r. w sprawie określenia listy gatunków zwierząt rodzimych dziko występujących objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową oraz zakazów dla danych gatunków i odstępstw od tych zakazów (Dz. U. z 2001 r. Nr 130, poz. 1456).
- Rozporządzenie 2004. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (Dz. U. z 2004 r. Nr 220, poz. 2237).
- Rozporządzenie 2011. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 2011 r. Nr 237, poz. 1419).

- Tomiałoć L. 2009. Spadek liczebności śródpolnych ptaków krukowatych *Corvidae* w południowo-zachodniej Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 65: 415–422.
- Tomiałoć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Jerzak L. 2009. Ekologia ptaków krajobrazu rolniczego. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Ustawa 1959. Ustawa z dnia 17 czerwca 1959 r. o hodowli, ochronie zwierząt łownych i prawie łowieckim (Dz. U. z 1973 r. Nr 33, poz. 197, ze zm.).
- Ustawa 2004. Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220, ze zm.).
- Zbyryt A. 2012. Niektóre gatunki będą lepiej chronione. *Prawo Ochrony Przyrody*. Wyd. Wiedza i Praktyka 1: 11.
- Zbyryt A., Polakowski M. 2012. The breeding population of Rook *Corvus frugilegus* in major cities of Podlaskie voivodship (NE Poland). *Intern. Stud. Sparrows*, 36: 73–79.
- Zbyryt A., Zbyryt M., Siwak P., Kasprzykowski Z. 2013. Rozmieszczenie i liczebność gawrona *Corvus frugilegus* w województwie podlaskim w 2012 roku. *Ornis Polonica*, 54: 25–39.